

Ola Segnestam Larsson

Civilsamhället – en motståndsficka till hyperrationaliseringen?

I korthet

Civilsamhället är långt ifrån enat i kampen mot hyperrationaliseringen.

Till civilsamhällets uppgifter hör att kämpa mot orättvisor, utmana etablerade ideologier och verka för ett bättre samhälle. Av denna anledning kan ett hopp om motstånd till hyperrationaliseringstendenser sättas till civilsamhället. Nätverk, rörelser och organisationer i det svenska civilsamhället förutsätts kunna bjuda på motstånd och uppvigla andra till kamp mot orättvisor såväl som att mäta det lätta framför det rätta. Men lever det svenska civilsamhället upp till denna förhoppning? Och i vilken mån lyckas organisationer bjuda på motstånd till hyperrationaliseringen i realiteten?

Civilsamhället har en lång historia av att samla organisationer som bedriver motstånd. Med civilsamhället menas här en samhällssfär som är åtskild från staten och marknaden och som är befolkad av exempelvis föreningar, stiftelser och trosamfund. Till denna samhällssfärs historia hör fenomen som civil olydnad, oppositionella sociala rörelser och olika former av protestaktioner. Den amerikanska medborgarrättsrörelsen på 1950- och 1960-talet, Greenpeaces aktivism mot kärnvapenprov sedan tidigt 1970-tal och det tidiga 2010-talets demokrativåg i Mellanöstern är några exempel.

För att bedriva detta motstånd behöver organisationer i civilsamhället även undvika att krav på anpassning och likriktning från omgivningen smyger sig in. Det är till exempel svårt att utmana rådande samhällsordningar med statliga representanter i styrelsen, och detsamma gäller finansiering som innebär avtal som reglerar måluppfyllelse, utvärderingar och avrapporteringar. Det är därför som organisationer som Amnesty är restriktiva med stöd från företag och stater och organisationer som Djurskyddet utmanar svenska myndigheters syn på hur en demokratisk organisation ska utformas.

Om civilsamhället ska ha en grundläggande motstånds-funktion är det rimligt att anta att dess organisationer också skulle avvisa krav på och tendenser till hyperrationalisering, det vill säga att civilsamhällets organisationer mer än näringslivets och det offentligas organisationer bara skulle undersöka vad de verkligen ville veta. Det är också rimligt att anta att de i högre grad skulle mota bort krav och tendenser till att mäta det som är lätt att mäta, att mäta med hjälp av indirekta indikatorer eller att underordna sig mellanhänder som tredjepartscertifierare och rankningsinstitut. Om dessa antaganden stämmer skulle civilsamhället kunna vara en motståndsficka till hyperrationaliseringar. Civilsamhället skulle också kunna fungera som inspiration till motstånds-strategier för andra organisationer. I hyperrationaliseringens tidevarv skulle vi med andra ord kunna sätta ett hopp om motstånd till civilsamhället.

Det svenska civilsamhället inrymmer dock ett flertal organisationer som tydligt omfamnar hyperrationaliseringen”

Det svenska civilsamhället inrymmer dock ett flertal organisationer som tydligt omfamnar hyperrationaliseringen. Exempel som kan nämnas här är välfärdsleverantören Ersta diakoni och insamlingsorganisationen Cancerfonden. Det är organisationer som i hög grad är professionaliserade, väl anpassade till den rådande samhällsordningen och har betydande finansiellt stöd från näringsliv och offentlig sektor. Att mäta det som är lätt – snarare än rätt – och att använda olika former av indirekta indikatorer är återkommande inslag i dessa organisationer.

Det förekommer också ett antal av vad som skulle kunna kallas för hyperrationaliseringsorganisationer i det svenska civilsamhället. Ett exempel är branschföreningen Giva Sverige. Föreningen organiserar insamlingsorganisationer för att utveckla medlemsorganisationernas kvalitetsarbete och att säkerställa att gemensamma riktlinjer följs. Medgörliga medlemmar belönas med certifieringen *Tryggt givande*. Giva Sverige kan därmed ses som ett exempel på organisationer i civilsamhället som verkar som en mellanhand för olika former av mätningar, rankningar och certifieringar och som därmed driver på, snarare än motverkar, hyperrationaliseringen.

En ytterligare illustration av hur delar av civilsamhället omfamnar hyperrationaliseringen går att hämta från en forskningsöversikt av hur kvalitet mäts i välfärden. I rapporten *Civilsamhällets kvalitet* framkommer att forskare och organisationer använder ett stort antal sätt att mäta och jämföra kvalitet i ideella organisationer. Till exempel används frånavaro av incidenter, ett stort antal anställda och ett underskott på sängar som i hög grad indirekta och lättmätta indikatorer för god kvalitet. I många länder runt om i världen hämtas dessa mått dessutom från offentliga register sammanställda

Om författaren

Ola Segnestam Larsson är docent i företagsekonomi vid Institutionen för civilsamhälle och religion, Marie Cederschiöld högskola. Olas forskning handlar om ideella organisationers speciella förutsättningar och bidrag till samhället. ■

av utsända kontrollanter, som Socialstyrelsens *Öppna jämförelser av äldreomsorg*.

Raseras därmed hoppet om civilsamhället som en motståndsficka till pågående hyperrationaliseringar? Ja, till synes är det så. Flera stora, synliga och väletablerade organisationer, branschföreningar och kontrollanter bejakar och driver på tendensen mot indirekta mätningar och olika former av rangordningar och certifieringar. Men till vilken grad är dessa aktörer representativa för det svenska civilsamhället?

Om vi i stället uppmärksammar det svenska civilsamhället i sin helhet framträder en annan bild som skulle kunna blåsa nytt liv i hoppet. I boken *Från nationalstat till näringsliv?* visar forskarna Filip Wijkström och Torbjörn Einarsson att en stor majoritet av de drygt 250 000 organisationer som räknas till det svenska civilsamhället är ekonomiskt inaktiva och saknar anställda. Denna uppsjö av allt från kyrkokörer via motorcykelklubbar till "preppers"-sammanslutningar leds av frivilliga som på sin fritid kommer samman för att värna om olika intressen och främja en gemenskap bortom familj, marknad och stat. Till skillnad från de stora, synliga och väletablerade organisationerna använder majoriteten av organisationerna i civilsamhället varken indirekta indikatorer eller tredjepartscertifierare och rankningsinstitut. Visserligen mäter och rapporterar även väldigt små föreningar i civilsamhället verksamheten och eventuella finansiella resurser i någon form, åtminstone till medlemmarna i samband med den stadgeenliga årsstämman. Detta trots att stadgarna beslutas av medlemmarna och att det saknas lagkrav på bokföring i ideella föreningar. Denna verksamhet handlar dock mer om att mäta sådant som medlemmarna verkligen vill veta än att mäta det lätta.

Intressant nog går det ändå bland dessa relativt små nätverk, föreningar och organisationer att urskilja en form av motstånd till hyperrationaliseringen. Det är visserligen mer passivt och en följd av att frågan om att mäta för att anpassa organisationen till omvärldens krav är irrelevant eller för att kunskap och resurser saknas. Vidare har det antagligen till stor del att göra med det svenska civilsamhällets organisatoriska och ekonomiska förutsättningar: De flesta av dessa organisationer har få eller inga anställda, förlitar sig i första hand på ideellt arbete och är i vissa fall ekonomiskt inaktiva. Ointresset för att mäta är snarare ett resultat av dessa förutsättningar än av ett medvetet ställningstagande mot samhällets hyperrationalisering.

Dessa passiva motståndskämpar är dock långt ifrån ensamma i det svenska civilsamhället. Det finns också exempel på stora, synliga och väletablerade organisationer som bjuder

på motstånd, men av en annan natur. Detta motstånd är mer aktivt och kan, som i studieförbundet SISU Idrottsutbildarna, handla om att hävda att mätningar, rankningar och certifieringar enbart gäller för andra organisationer. Konsekvensen blev i detta fall att de andra studieförbunden via inrapporterad statistik fortsatte att konkurrera om Folkbildningsrådets fördelning av de statliga medlen, medan SISU tilldelades en unik finansieringskanal direkt till Utbildningsdepartementet. Ett annat aktivt motstånd kan vara att påverka vad som ska mätas. Rädda Barnen, Sveriges stadsmissioner och Stiftelsen Fryshuset medverkade i SIS (Svenska institutet för standarder) arbete för att utöva sitt inflytande på de nya normerna för effektmätning av insatser och finansiering. En tredje taktik kan vara att öppet trotsa krav på mätbarhet. I ett uppmärks-

Flera stora, synliga och väletablerade organisationer, branschföreningar och kontrollanter bejakar och driver på tendensen mot indirekta mätningar och olika former av rangordningar och certifieringar”

samt fall utmanande och vann Djurskyddet över Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor i förvaltningsrätten. I stället för att anpassa sig till myndighetens mått för grad av demokratisk uppbyggnad kunde Djurskyddet se till att myndigheten fortsättningsvis inte får avslå ansökningar om organisationsbidrag utifrån byråkratiformulerade mått.

Dessa illustrationer av motstånd låter vårt hopp leva vidare, samtidigt som de visar

att civilsamhället långt ifrån är enat i kampen mot hyperrationaliseringen. Vissa organisationer bjuder på motstånd, medan andra aktörer blundar för eller bejakar krav på att mäta det lätta framför det rätta. Berikade med denna nyanse-erade bild kan vi sätta ett mer rimligt hopp till de former av motstånd som de facto går att finna i det svenska civilsamhället – ett hopp som borde kunna inspirera såväl företag, myndigheter som föreningar till att mota hyperrationaliseringen i grind, reversera redan pågående initiativ och därigenom skapa tid och utrymme för att kämpa mot orättvisor och att verka för ett bättre samhälle. ■

Litteratur

- Jutterström, M. & Segnestam Larsson, O. (2022). *Civilsamhällets kvalitet – vilka dimensioner, för vem och med vilka resultat inom välfärden?* Stockholm: Arbetsgivaralliansen.
- Wijkström, F. & Einarsson, T. (2006). *Från nationalstat till näringsliv? Det civila samhällets organisationsliv i förändring*. Stockholm: Ekonomiska forskningsinstitutet (EFI), Handelshögskolan i Stockholm.